

Zárójelentés

A társas problémákkal kapcsolatos negatív orientáció és elkerülés kapcsolatrendszer – longitudinális vizsgálat 10–18 évesek körében

Kutatásvezető: Kasik László

Tartalomjegyzék

Elméleti háttér, kutatási előzmények	2
Kutatási célok.....	5
Az I. kutatási év (2016–2017) részletes céljai és eredményei	6
A II. kutatási év (2017–2018) eredményei.....	8
A III. kutatási év (2018–2019) eredményei	9
Összegzés és további kutatási célok	12
Publikációk (2016–2019)	13
Irodalom.....	15

Elméleti háttér, kutatási előzmények

Napjainkban igen sok külföldi – pszichológiai és pedagógiai – kutatás foglalkozik a társas (interperszonális) problémák megoldásának életkori, nem szerinti jellemzőivel, változásával, a változásban szerepet játszó pszichikus és kulturális, környezeti – főként családi és iskolai – tényezők kapcsolatrendszerével, valamint intézményes keretek között történő fejlesztésének lehetőségeivel (pl. D’Zurilla et al., 2002; Eskin, 2013; Frauenknecht & Black, 2009; McMurrin & McGuire, 2005; Strough & Keener, 2013; Walker et al., 2013).

A vizsgálatokat számos elméleti modell alapján és igen sok mérőeszközzel végzik. Az egyik legelismertebb és leggyakrabban alkalmazott modellt D’Zurilla és munkatársai (2002) dolgozták ki. E modell szerint a társas probléma minden olyan – a jelenben zajló, a múltban történt vagy a jövőben lehetségesen bekövetkező – társas helyzet, viselkedés, feladat vagy tulajdonság, amelynek kezeléséhez, megoldásához vagy nem áll az egyén számára megfelelő mennyiségű és/vagy minőségű (jól szervezett) információ, vagy a helyzetben résztvevők konfrontálódnak egymással és/vagy a helyzettel, így akadályba ütközik a felek számára hatékony végkimenetel kivitelezése. A problémák olyan komplex – kognitív-emocionális-viselkedéses – folyamatot indukálhatnak, amelynek célja a probléma kezelése, megoldása. E folyamat a szociálisprobléma-megoldás, ami két nagyobb – orientációs és megoldói – részfolyamatra osztható. Az orientációs részfolyamat a probléma iránti érzékenység, az énhatékonyság és a megoldás iránti elköteleződés értékelését foglalja magában. A megoldói részfolyamat során a probléma definiálása, alternatív megoldási módok keresése, annak eldöntése, melyik a legalkalmasabb az adott helyzetben és személlyel kapcsolatban, illetve a választott megoldási mód értékelése történik, amit a kivitelezés (megoldás) követ. Mindezek alapján elkülöníthetők alapvető orientációs (pozitív, negatív) és megoldói (racionális, impulzív, elkerülő) stílusok, valamint ezek kombinációi az adott helyzet, a probléma és a szereplők függvényében. D’Zurilla és munkatársai (2002) szerint a problémamegoldás sikeressége alapvetően az orientációs stílustól függ, a megoldói folyamat az életkor növekedésével egyre tudatosabban szabályozott, egyre inkább személy- és helyzetspecifikus, valamint egyre szorosabb kapcsolatban áll más személyiségbeli és környezeti tényezőkkel. Kutatásaik alapján az elkerülést alapvetően inadekvát megoldói stílusnak tekintik, ami szoros összefüggést mutat a negatív orientációval.

Frauenknecht és Black (2009) ugyancsak elkülönítik az orientációs és a megoldói szakaszt. Az első esetében az énhatékonyságot emelik ki legfőbb összetevőként, a megoldói szakasznál külön kezelik a nem tudatos (automatikus) és a tudatos (szándékos) folyamatokat, melyek működése párhuzamos, hatnak egymásra. Az automatikus folyamatban – múltbéli problémák megoldási tapasztalatai alapján – a problémával és a problémamegoldással kapcsolatos ismeretek, szabályok, szokások és megoldási módok egymásba fonódva lépnek működésbe, melyek alakulásában – empirikus tapasztalataik alapján – a családi nevelésnek kiemelt a szerepe. A tudatos folyamatrészen belül az adott probléma jellemzőinek meghatározása, alternatív megoldások keresése, szelektálása – például a feltételezett és tapasztalt következmények alapján –, majd kiválasztása, megvalósítása és utólagos értékelése

történik, mely részfolyamatok főként a kognitív képességekkel mutatnak összefüggést. Az e modell alapján kidolgozott kérdőívvel végzett felméréseik alapján a nem tudatos folyamatok nagyon gyakran eredményeznek nem adekvát megoldást, ami számtalan formában nyilvánulhat meg, melyek közül az egyik az elkerülés.

Strough és Keener (2013) úgy vélik, mára jól bizonyított, hogy a szociálisprobléma-megoldás egyrészt kognitív-érzelmi-viselkedéses folyamat, másrészt hatékonysága az életkor növekedésével egyre inkább függ a személyes tapasztalatoktól, amiben a családi tényezők nagyon fontos szereppel bírnak. Vizsgálataik azon a kérdésem alapulnak, hogy ezek a gondolkodásbeli, érzelmi és viselkedéses jellemzők miként jelennek meg adott társas helyzetben és adott személlyel kapcsolatos problémák esetében, ezek mentén miben hasonlítanak és különböznek problémamegoldásunk részfolyamatai, valamint melyek azok a személyiségbeli és környezeti tényezők, amelyek kapcsolatban állnak a problémamegoldás orientációs és megoldói szakaszában elkülönített összetevőkkel. A negatív orientációval és az elkerüléssel kapcsolatban felvetik, éppen a személy- és helyzetspecifikusság miatt lehetséges, hogy mind a negatív viszonyulás, mind az elkerülés az egyén élethelyzete, társas problémái mentén nem diszfunkcionális – ezen megközelítés hasonlóságot mutat az Elliot (2006) által részletesen leírt távolító motívumok preventív jellegével.

Akárcsak Strough és Keener (2013), Eskin (2013) is felveti: annak ellenére, hogy nagyon sokat tudunk a szociálisprobléma-megoldás jellemzőiről, valójában azokról rendelkezünk ismeretekkel, amelyeket az egyes kérdőívek mérnek, és számos segítő-fejlesztő program hatásvizsgálatának elemzése alapján ezek az ismeretek egyre kevésbé elegendők ahhoz, hogy a problémás jellemzőket (pl. serdülőkorban fokozatosan növekvő negatív orientáció, gyakori elkerülés) hatékonyan fejleszteni lehessen óvodások, közoktatásban tanulók és felnőttek körében. Korábban Lemerise és Arsenio (2000) ugyancsak hangsúlyozta, hogy a legtöbb modell és mérőeszköz főként a problémamegoldásra mint viselkedésre koncentrál, kevésbé a kognitív és még kevésbé az érzelmi folyamatokra, illetve az elemzések során nagyon gyakran abból indulnak ki – szerintük tévesen –, hogy a problémamegoldás folyamata nagymértékben tudatos, mindez pedig határokat, sőt gátat szab a komplex fejlesztésnek.

Többek között Eskin (2013), Siu és Shek (2005), illetve Strough és Keener (2013) kiemeli, hogy nincs megbízható ismeretünk, illetve kevés vagy ellentmondó adattal rendelkezünk arról, milyen összefüggés áll fenn a felelősségvállalás, a jövőorientáció, a sikervágy és a kudarcfélelem, a tudatelmélet, a temperamentum, az empátia és a szociálisprobléma-megoldás orientációs szakasza között; illetve a csoportbeli pozíció, a szerepvállalás, a szorongás, az empátia, az érzelemszabályozás, valamint számos kognitív képesség (pl. logikai, rendszerező, induktív, deduktív) és a szociálisprobléma-megoldás stílusai között – ezek azok a területek, amelyek elemzésére külföldön az elmúlt néhány évben intenzív kutatásokat szerveznek. Ez a kutatási probléma állt az általunk benyújtott és 2016–2019 között elvégzett OTKA-pályázat fókuszában.

A pályázat megvalósítása előtt, 2009 és 2016 között több keresztmetszeti, longitudinális és összehasonlító vizsgálatot végeztünk a D’Zurilla és munkatársai által kidolgozott modell alapján létrehozott SPSI–R (Social Problem Solving Inventory–Revised, D’Zurilla et al., 2002)

kérdőív rövid, 25 ítemes változatával (Kasik, Nagy & Fúzy, 2009) általános és középiskolai tanulók, valamint egyetemisták körében. Hosszabb, 52 ítemes változatát fogvatartottak körében próbáltuk ki (Szilágyi & Kasik, 2015). Mind a rövid, mind a hosszú változat a pozitív és a negatív orientáció, a racionalitás, az impulzivitás és az elkerülés mérésére alkalmas (a hosszabb változat a három megoldói stílust, főként a racionalitást részletesebben méri). Adaptáltuk (Kasik, Guti, Gáspár & Vidákovich, 2016) a Frauenknecht és Black (2009) által kifejlesztett SPSI–A (Social Problem Solving Inventory–Adolescent) kérdőívet, melynek faktorai nagymértékben megegyeznek az SPSI–R faktoraival, ám részletesebben méri a problémamegoldás kognitív részfolyamatait (pl. célképzés, következmények végiggondolása). Elkészítettük az SPSI–R rövid változatának személyspecifikus (anya, apa, kortárs, pedagógus, Kasik, 2014) és 4–10 éves korban használható változatait (Kasik és Gál, 2014), mindegyik igen jó reliabilitás- és validitásmutatókkal rendelkezik, akár csak az adaptált kérdőívek.

Az e mérőeszközökkel végzett vizsgálataink során a racionalitás és az impulzivitás esetében hasonló eredményeket kaptunk, mint más külföldi vizsgálatok (a serdülőkor alatt a racionalitás legtöbb összetevője – pl. tények középpontba helyezése, több alternatív megoldás elemzése – fokozatosan egyre jellemzőbb, az impulzivitás – pl. negatív érzelmek alapján döntés, kapkodás – intenzív növekedést mutat 10–14 éves kor között, majd 23 éves korig is magas, ám a korábbi éveknél alacsonyabb mértékű). Ugyanakkor saját felméréseink szerint 10-11 éves kortól egyre jellemzőbb a problémával és a megoldásával kapcsolatos negatív orientáció (sikeres megoldásba vetett alacsony hit, önbizalomhiány, a megoldás szükségtelenségének gondolata) és csökken a pozitív orientáció mértéke. A külföldi vizsgálatok eredményeitől szintén eltérő jellemzőket azonosítottunk a negatív orientáció és az elkerülés (rágódás, várakozás, elterelés, halogatás, negligálás mint elkerülésformák) kapcsolatáról: 10–18 éves kor között erősödése nem fokozatos, hanem szignifikánsan elkülönülnek a 10–13, a 14–15 és a 16–18 évesek, a kapcsolat a 14–15 éveseknél a legerősebb és a 10–13 éveseknél a leggyengébb. A negatív orientáció és az elkerülés közötti kapcsolat 13-14 éves kortól fokozatosan erősödik, ami alátámasztja a nemzetközi kutatások egyik fontos eredményét: a szociálisprobléma-megoldás sikeressége leginkább az orientációtól, és az elkerülés gyakorisága, intenzitása nagymértékben a negatív orientációtól függ.

Ezekkel az eszközökkel mind a negatív orientáció, mind az elkerülés csak néhány komponense vizsgálható, vagyis az összefüggések csak ezekre vonatkoznak. Az általunk kidolgozott és – a feltáró és a megerősítő faktorelemzés eredményei alapján – jól működő Elkerülés kérdőív (Kasik, Guti, Tóth & Fejes, 2016) adatai megerősítik az Eskin (2013) által kiemelteteket, hiszen az SPSI–R-rel mért elkerülésformák mellé az Elkerülés kérdőívbe beemelt további formák (pl. annulálás, külső nyomás miatti elkerülés) más életkori és nem szerinti eltéréseket mutatnak, mint amit az SPSI–R faktorai esetében azonosítottunk. Az eddigi összefüggés-vizsgálatok alapján azok a 14 és 18 évesek, akik magas értéket érnek el a negatív orientáció és az elkerülés faktoron, magas vonásszorongást mutatnak (Kasik, 2015), illetve az induktív gondolkodás-teszt szóbeli analógiák részteszten szignifikánsan alacsonyabb pontszámot érnek el (Kasik, 2012). Kevésbé egyértelmű az empátia és a negatív orientáció, valamint az empátia és az elkerülés kapcsolata az empátia három- és négyfaktoros

modelljének összevetése alapján (Gáspár & Kasik, 2015) – ehhez hasonló eredményt kapott Siu és Shek (2005). A környezeti tényezők közül a legtöbb felmérés keretén belül a szülők iskolai végzettségének, az iskolatípusnak, a hátrányos és nem hátrányos helyzetnek, valamint a tanulmányi teljesítménynek a hatását elemeztük. E vizsgálatok legfontosabb üzenete, hogy a szülők iskolai végzettsége (ami meghatározza nevelési stílusukat is) bír a legnagyobb hatással, mégpedig a negatív orientációra, az impulzivitásra és az elkerülésre az anyai, a racionalitásra és a pozitív orientációra az apai végzettség, és a hátrányos helyzetűeknél az anyai hatás nagyobb, mint a nem hátrányos helyzetűeknél (Kasik, Guti & Gáspár, 2013).

Annak érdekében, hogy még pontosabb képet kapjunk egyrészt a negatív orientáció és az elkerülés jelenségéről, változásáról, illetve a változást meghatározó személyiségbeli és környezeti tényezőkről, további vizsgálatokra van szükség. Azonban a szociálisprobléma-megoldást mérő – általunk használt és nem használt, csak ismert – eszközök mért összetevői korlátot szabnak ennek. A kutatómunka céljait ezen gátak mentén fogalmaztuk meg a kutatási időszak elején.

Kutatási célok

A 10–18 évesek körében végzett keresztmetszeti és longitudinális (10, 13 és 16 éveseknél megkezdett) kutatásnak négy célja volt: (1) bővíteni a személyközi problémák megoldásával kapcsolatos negatív orientációba tartozó összetevők körét, új mérőeszközt kidolgozni; (2) bővíteni az elkerülés faktorba tartozó elkerülésformák számát, feltárni kapcsolataikat az elkerülés folyamatban való értelmezése alapján; (3) azonosítani az így kialakított negatív orientáció és elkerülés kapcsolatát; valamint (4) vizsgálni a negatív orientáció és az elkerülés más pszichikus és környezeti tényezőkkel való összefüggését.

Úgy véltük, ezek azok a kutatási feladatok, amelyek nélkül a jövőben nem lehetséges olyan segítő-fejlesztő programok kidolgozása, amelyek a negatív orientáció és az elkerülés csökkentését tűzik ki célul, ami hozzájárulhat például a verbális és a fizikai agresszió, a szorongás csökkenéséhez, segítheti a pozitív orientáció erősödését és a jó csoportbeli kapcsolatok kialakulását, illetve pozitív hatást gyakorolhat a tanulmányi-szakmai teljesítményre is (pl. McMurrán & McGuire, 2005; Webster-Stratton, 2011).

Az I. kutatási év (2016–2017) részletes céljai és eredményei

Az I. kutatási évben (1) a Negatív orientáció (NEGORI) kérdőív kidolgozását és az ehhez szükséges elméleti modell létrehozását, (2) az Elkerülés kérdőív továbbfejlesztését, (3) az összefüggés-vizsgálatokhoz szükséges mérőeszközök beszerzését, (4) valamint a mintaszervezést és az első vizsgálatok (a negatív orientáció és az elkerülés jellemzői, életkori és nem szerinti sajátosságai, kapcsolatuk feltárásának) elvégzését terveztük. E céloknak megfelelően elkészült a teljes kutatássorozat mögött álló koncepció (elméleti keret, modell), az új és a továbbfejlesztett kérdőívek első változata, illetve megtörtént ezek bemérése és korrekciója. Az első kutatási évben két mérést végeztünk, az egyiket 2016 telén, a másikat 2017 tavaszán, és a második méréskor ismételt adatfelvételre is sor került (két hét múlva).

A pályázat munkatervében 10, 13 és 16 éveseket jelöltünk meg mintaként, ám az elméleti háttér, valamint a korábbi – külföldi és saját – empirikus munkák feldolgozása alapján jobbnak láttuk, ha 12, 15 és 18 éveseket vonunk be a vizsgálatba. Ezzel egyrészt lefedtük a serdülőkort, másrészt a 15 évesek esetében szenzitívebb időszakban tártuk fel a negatív orientáció és az elkerülés jellemzőit.

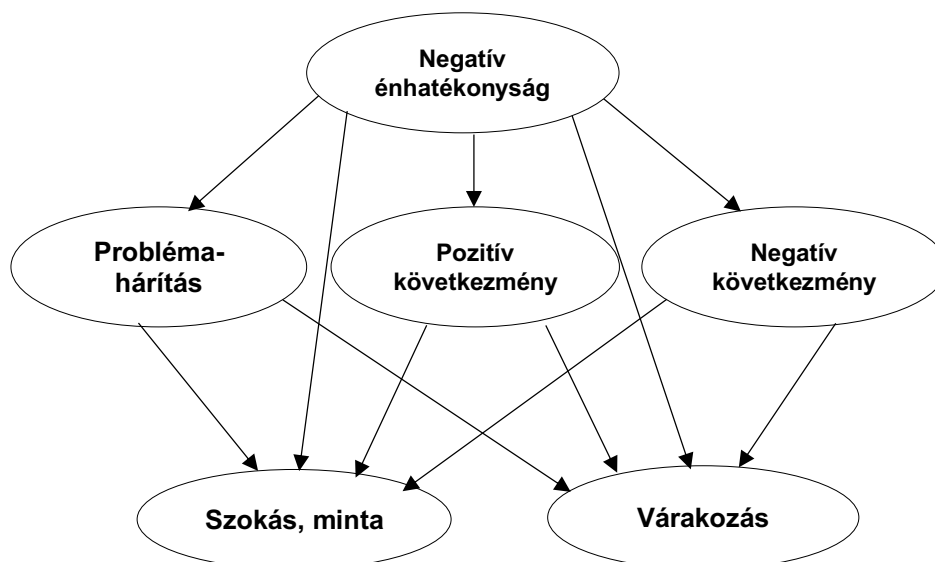
A hipotézisek mindegyikét igazolták az elvégzett kutatás eredményei: a NEGORI faktorai jóval több területet fednek le, mint amit a korábban alkalmazott egyfaktoros modellekben és az azok mentén kidolgozott kérdőívekben (SPSI–R, SPSI–A) találunk. A hatfaktoros, 21 itemes NEGORI-ban elkülönül a Problémahárítás, a Negatív következmény, a Negatív énhatékonyság, a Pozitív következmény, a Szokás, minta és a Várakozás. A *Problémahárítás* tételei azt fejezik ki, hogy az egyén azért nem szeretne a problémáival foglalkozni, mert azoknak szerinte nem ő az oka (pl. „...mert nem én szoktam lenni a hibás”). A *Negatív következmény* tételei arról szólnak, hogy az egyén a problémamegoldással kapcsolatban rövid és hosszú távú negatív személyes és kapcsolati következményekkel számol, ami negatív érzésekkel tölti el (pl. „...attól tartok, hogy rossz vége lesz”). A *Negatív énhatékonyság* tételei azt fejezik ki, hogy úgy gondolja az egyén, nem tudja, képtelen megoldani a problémáit, nem tartja magát képesnek a problémái megoldására, feltehetően ezért viszonyul negatívan a problémához és a megoldáshoz (pl. „...biztosan nem tudom megoldani a problémát”). A *Pozitív következmény* kijelentései esetében úgy gondolja az egyén, a problémával való nem foglalkozás pozitív következményekkel jár számára, és megnyugvással tölti el: nem lesz ideges, szomorú (pl. „...így leszek nyugodt”). A *Szokás, minta* tételei alapján az egyén környezete (család, pedagógusok, kortársak) nyújtja a mintát arra, hogy ne foglalkozzon a problémáival (pl. „...nálunk otthon ez a szokás”). A *Várakozás* kijelentései értelmében azt várja az egyén, hogy a problémái maguktól megoldódjanak, vagyis passzív, nem tekint magára aktív problémamegoldóként (pl. „...majd valahogyan megoldódik”).

Mindhárom életkorban megfelelő a modellilleszkedés, a 2016-os feltáró faktorelemzés során elkülönített hat faktorról (1. táblázat) 2017-ben végzett megerősítő faktorelemzés illeszkedésmutatói kiválóak (1. ábra).

1. táblázat. A feltáró faktorelemzés eredménye életkori bontásban

Faktor/NEGORI teljes	Itemszám	Cronbach- α		
		12 évesek	15 évesek	18 évesek
Problémahárítás	4	0,80	0,84	0,89
Negatív következmény	4	0,84	0,88	0,85
Negatív énhatékonyság	4	0,87	0,85	0,78
Pozitív következmény	3	0,69	0,70	0,71
Szokás, minta	3	0,66	0,69	0,70
Várakozás	3	0,71	0,79	0,78
NEGORI teljes	21	0,88	0,90	0,88
KMO		0,88	0,89	0,87
Bartlett		2015,29	2615,01	2683,53
df		210	210	210
p<		0,01	0,01	0,01
Teljes variancia (%)		68,11	70,22	65,84

Az elméleti modell illeszkedése megfelelő volt: 12: $\chi^2 = 319,49$ $p < 0,001$ $df = 176$ $\chi^2/df = 1,81$ CFI = 0,90 TLI = 0,88 RMSEA = 0,06 ($p = 0,67$) SRMR = .08; 15: $\chi^2 = 266,44$ $p < 0,001$ $df = 176$ $\chi^2/df = 1,51$ CFI = 0,95 TLI = 0,94 RMSEA = 0,04 ($p = 0,87$) SRMR = 0,07; 18 : $\chi^2 = 325,71$ $p < 0,001$ $df = 176$ $\chi^2/df = 1,84$ CFI = 0,93 TLI = 0,92 RMSEA = 0,05 ($p = 0,48$) SRMR = 0,05. Ám több feltételezett kapcsolat nem volt szignifikáns, ezért ezeket a kapcsolatokat töröltük. Az így kapott illeszkedés megfelelő – az elméleti modellel konzisztens – mindegyik életkori almintán: 12: $\chi^2 = 272,54$ $p < 0,001$ $df = 132$ $\chi^2/df = 2,06$ CFI = 0,92 TLI = 0,90 RMSEA = 0,06 ($p = 0,14$) SRMR = .08; 15 : $\chi^2 = 266,44$ $p < 0,001$ $df = 176$ $\chi^2/df = 1,51$ CFI = 0,95 TLI = 0,94 RMSEA = 0,04 ($p = 0,87$) SRMR = 0,07; 18: $\chi^2 = 327,80$ $p < 0,001$ $df = 177$ $\chi^2/df = 1,85$ CFI = 0,93 TLI = 0,92 RMSEA = 0,05 ($p = 0,48$) SRMR = 0,05.

1. ábra
A változók kapcsolatának modellje

Ugyancsak igazolták az elemzések adatai – szintén eltérő képet mutatva az eddig feltárt eredményektől –, hogy a 12, 15 és 18 évesek esetében markáns életkori elkülönülések vannak, ám nem szerinti különbségeket csak a 15 és a 18 évesek körében azonosítottunk. A *Negatív énhatékonyság* esetében az életkori minták átlagértékei szignifikánsan különböznek, az életkorral fokozatosan csökkenő tendenciára utalnak ($\{12\} > \{15\} > \{18\}$), és szintén csökkenésre a *Pozitív következmény* értékei ($\{12\} > \{15, 18\}$), ám ennél a faktornál a két idősebb korosztály nem különül el szignifikánsan. Mindezzel szemben a *Negatív következmény* és a *Problémahárítás* a 15 és a 18 évesekre együttesen szignifikánsan jellemzőbb, mint a 12 évesekre ($\{12\} < \{15, 18\}$), valamint a *Szokás, minta* és a *Várakozás* faktoron egyaránt a 18 évesek értek el magasabb értéket ($\{12, 15\} < \{18\}$). A *Problémahárítás* és a *Negatív következmény* esetében a szórásértékek mindhárom életkorban, illetve a *Várakozás*nál a 12 és a 15 éveseknél kisebbek, mint a többi faktornál és életkornál, ami az adott életkori csoporton belüli egyéni különbségek kisebb mértékére utal. A 12 éves lányok és fiúk eredményei között egyetlen faktornál sincs szignifikáns eltérés. A 15 éveseknél a *Problémahárítás* és a *Szokás, minta* esetében a fiúk értek el magasabb átlagértéket, míg a *Negatív következménynél* a lányok átlagértékei magasabbak. A 18 évesek körében a *Negatív énhatékonyságnál* és a *Problémahárításnál* egyaránt a fiúk értékei magasabbak.

Az Elkerülés kérdőív módosított változata a korábbi változatnál jobb megbízhatósági és validitási mutatókkal rendelkezik, ám a most végzett vizsgálatok adatai megerősítik a korábban feltárt életkori és nem szerinti eltéréseket. Az első összefüggés-vizsgálatok keretében elvégzett konvergencia és diszkriminációs validitási vizsgálataik során – a NEGORI és az Elkerülés kérdőív esetében is – az SPSI–R-t alkalmaztuk. Az SPSI–R faktorai (Negatív orientáció, Pozitív orientáció, Racionalitás, Impulzivitás, Elkerülés) közül a Pozitív orientáció a Negatív énhatékonyság és a Várakozás faktoral áll negatív szignifikáns kapcsolatban mindhárom (12, 15, 18) életkorban. A Negatív orientáció mindegyik faktoral és szinte mindegyik életkorban pozitív kapcsolatban áll a NEGORI-faktorokkal, melyek közül a Problémahárítás és a Negatív énhatékonyság faktoral való kapcsolatok értékei a 12 és a 15 éveseknél a legmagasabbak. Az Elkerülés faktoral egyetlen NEGORI-faktoral sem jelentős a kapcsolata a 12 éveseknél, ám a 15 és a 18 éveseknél igen. Az Elkerülés és a Várakozás, illetve a Negatív énhatékonyság faktor kapcsolata a 15 évesek körében a legerősebb. A Racionalitás és az Impulzivitás csak a Szokás, minta és a Várakozás faktoral áll szignifikáns (előbbi negatív, utóbbi pozitív) kapcsolatban a 15 és a 18 éveseknél. Az Elkerülés kérdőív faktorai közül a legtöbb a Negatív orientáció, az Impulzivitás és az Elkerülés SPSI–R-faktorhoz kapcsolódik szignifikánsan (pl. Segítségkérés, Külső nyomásra történő problémamegoldás). Az Erőgyűjtés érdekében tett elkerülés és a Rágódás a Pozitív orientációval mutat pozitív összefüggést.

A II. kutatási év (2017–2018) eredményei

A II. kutatási évre (1) további kérdőíves vizsgálatok elvégzését ugyanazon diákok körében, (2) a negatív orientáció történetalapú vizsgálatának kidolgozását, illetve (3) egy online felület kialakítását terveztük.

Az I. kutatási évben végzett vizsgálatok alapján elvégeztük a kérdőívek korrekcióit, majd sor került a második adatfelvételre (2018 tavaszán) az általunk kifejlesztett kérdőívekkel, a NEGORI-val (Negatív orientáció, Kasik et al., 2018) és az Elkerülés kérdőívvel (Kasik et al., 2017). Az eredmények alapján a kérdőívek jó megbízhatósággal működnek, az EFA- és a CFA-elemzések az eredeti faktorstruktúrát adták, illetve a SEM-elemzések a NEGORI esetében a Negatív énhatékonyság faktor, az Elkerülés kérdőív esetében a Negatív érzések, gondolatok, testi tünetek és a Negatív énhatékonyság/megoldhatatlanság faktor központi szerepét erősítették meg. Mindez igazolja azt a feltevésünket, miszerint a negatív orientáció és az elkerülés szoros kapcsolatban áll egymással, és ebben a kapcsolatban az általános és a specifikus (személy-, probléma- és helyzetspecifikus) negatív énhatékonyságnak nagyon jelentős a szerepe. A szociálisprobléma-megoldás, a negatív orientáció és az elkerülés más pszichikus összetevőkkel (pl. perfekcionizmus, együttműködés, segítség) való kapcsolatának méréséből kapott adatok nagymértékben segítették annak a módszertani segédanyagnak a kidolgozását, amelyet osztályfőnökök számára, osztályfőnöki órák megtartása céljából kezdtünk el szerkeszteni 2018-ban (Osztályfőnöki óra: Másképp!).

Kidolgoztuk a negatív orientáció mérésére használt történeteket (NEGORI-történetek) a Kasik (2015) által publikált problémakörök (pl. csúfolás, kiközösítés, együttműködés, verbális és fizikai bántalmazás, szülői verbális bántalmazás, pedagógusok kivételező magatartása) mentén. A történetek értékeléséhez a negatív orientáció faktorainak (Negatív énhatékonyság, Pozitív következmény, Negatív következmény, Problémahárítás, Szokás, minta, Várakozás) legnagyobb töltéssel bíró kijelentéseit alkalmaztuk, így minden történet végén hat kijelentés közül kell a vizsgálatban résztvevőnek kiválasztani azt, amelyik a leginkább illik ahhoz, amit a helyzetben tenne. Ez az eljárás egyben kontrollja is a kérdőíves vizsgálatnak. Az adatok teljes feldolgozása a III. kutatási év elején történt meg.

Az SZTE Szociális Kompetencia Kutatócsoport felületén (<https://szteszkk.com/>) létrehoztunk egy oldalt, ahol az általunk korábban adaptált és a kutatási időszakban kidolgozott kérdőívek rövid leírásai olvashatók, illetve itt igényelhető az az online felület, aminek segítségével pedagógusok által mérhetők a vizsgált összetevők. A kérdőív mellett részletes kiértékelési útmutatót is kapnak a pedagógusok, melyek segítségével értelmezni tudják az adatokat.

A III. kutatási év (2018–2019) eredményei

A III. kutatási év célja (1) további kérdőíves vizsgálatok, (2) egy történetalapú vizsgálat és (3) összefüggés-vizsgálatok elvégzése volt.

A tervnek megfelelően a III. kutatási évben folytattuk a mérések szervezését, lebonyolítását, valamint az adatok elemzését. A kérdőíves vizsgálatok megerősítették a korábbi évek felméréseinek adatait, miszerint a negatív orientáció alapvető szerepet játszik serdülőkorban a szociálisprobléma-megoldás folyamatában, és ez az orientációs forma kapcsolódik a legerősebben az elkerülő problémamegoldó stílushoz. Az I. kutatási évben végzett keresztmetszeti vizsgálat jellemzőit nagymértékben alátámasztották a longitudinális mérés adatai.

A NEGORI alapján a II. kutatási évben kidolgozott NEGORI-történetek mérőeszköz használatával arra voltunk kíváncsiak, mi jellemzi 12, 15 és 18 évesek kortársi problémákra szűkített szociálisprobléma-megoldását, negatív problémaorientációjukat, miként értékelik a történeteket, illetve milyen kapcsolat áll fenn a kérdőíves vizsgálatok és a történetelemzés eredményei között. Az alkalmazott történetek a serdülőkorban leggyakrabban felmerülő kortársi problémákról szólnak (kiközösítés; együttműködés hiánya; segítségnyújtás hiánya; rossz hírnév keltése/pletyka terjesztése). A történetek megítélésének életkori különbségeit – a külföldi vizsgálatok elemzési gyakorlatát követve – csak egy-egy történet esetében tártuk fel. Nem hasonlítottuk össze a történetek megítélését, mivel a helyzetek különböző társas jelenségeket tartalmaznak.

A 2. táblázat életkoronként és történetenként szemlélteti, hogy a diákok mekkora aránya gondolja úgy, hogy amennyiben adott helyzetbe kerülne, szeretné megoldani a problémát vagy sem (*Megoldási hajlandóság*). Amennyiben szeretné, hányan cselekednének a racionális, az impulzív és az elkerülő stílusnak megfelelően (*Megoldási stílus*), és ha nem szeretné megoldani (*Negatív viszonyulás*), miért nem.

2. táblázat. A történetelemzés eredményei életkori bontásban (%)

Fő elemzési szempont	Válaszlehetőségek	1. történet: kiközösítés			2. történet: együttműködés hiánya			3. történet: segítségnyújtás hiánya			4. történet: rossz hírnév keltése/pletyka terjesztése		
		12	15	18	12	15	18	12	15	18	12	15	18
Megoldási hajlandóság	igen	85	79	86	94	91	87	96	92	87	85	80	77
	nem	15	21	14	6	9	13	4	8	13	15	20	23
Megoldási stílus	racionális	85	87	88	65	68	74	50	57	75	52	60	48
	impulzív	13	13	12	20	16	13	30	33	15	30	25	40
	elkerülő	2	0	0	15	16	13	20	10	10	18	15	12
Negatív viszonyulás	problémahárítás	50	61	42	61	40	15	40	50	75	21	30	60
	pozitív következmény	0	0	16	0	0	0	0	0	15	0	30	0
	várakozás	25	13	42	0	0	50	40	40	10	13	13	16
	negatív következmény	0	13	0	13	40	35	0	0	0	13	13	16
	szokás, minta	25	13	0	26	20	0	20	0	0	41	0	0
	negatív énhatékonyság	0	0	0	0	0	0	0	10	0	12	14	8

Megjegyzés: dőlttel jelölve a szignifikáns eltérés

Mindegyik életkorban és történetnél (2. táblázat) magas a pozitív megoldási hajlandóság („igen” válasz), és a megoldási stílus esetében csak a segítségnyújtás hiányát tartalmazó történet esetében különül el a 18 évesek csoportja a fiatalabbaktól az impulzivitásban ($\chi^2 = 4,86$, $p = 0,027$). E szerint az eltérés szerint a legidősebbek körében kevesebben oldanak meg ezt a helyzetet érzelmeiktől vezérelve, a 18 éveseknél a racionális stílus dominál (75%-uk ezt jelölte meg, míg a 12 és 15 éveseknél ez az arány sorrendben 50 és 57%). A negatív viszonyulást kifejező kijelentések közül – melyek lefedik a NEGORI hat faktorát

– három, a Problémahárítás (nem én vagyok a hibás, kezdeményezzen a másik), a Várakozás (majd megoldódik magától) és a Negatív éhatékonyság (nem vagyok képes megoldani) esetében azonosítottunk szignifikáns életkori eltérést. A Problémahárítás esetében az együttműködés hiányáról szóló történetnél a 18 évesek kisebb választási aránnyal ($\chi^2 = 3,55$, $p = 0,031$), a segítségnyújtásról ($\chi^2 = 2,53$, $p = 0,038$) és a rossz hírnév keltéséről/pletyka terjesztéséről ($\chi^2 = 3,56$, $p = 0,022$) szólnál ugyancsak a legidősebbek, ám nagyobb választási aránnyal különülnek el a 12 és a 15 évesektől. Szintén a 18 évesek térnek el szignifikánsan a Várakozás faktort lefedő kijelentésnél, ám míg a kiközösítést tartalmazó történetnél nagyobb ($\chi^2 = 4,24$, $p = 0,021$), addig a segítségnyújtás hiányáról szóló helyzetnél ($\chi^2 = 3,34$, $p = 0,029$), valamint a rossz hírnév keltését/pletyka terjesztését ($\chi^2 = 2,11$, $p = 0,043$) tartalmazó történetnél kisebb arányban választották ezt, mint a fiatalabbak.

A kérdőíves vizsgálatok (SPSI–R, NEGORI) és a történetelemzés eredményei alapján az általános és a speciális problémamegoldás – még akkor is, ha az SPSI–R kijelentéseit kortársi problémákra gondolva kellett értékelni – számtalan eltérést mutat. A vizsgálatban részt vevő serdülők 19%-a igen magas negatív orientációval (SPSI–R) rendelkezik, és ezzel kapcsolatban általános megállapítás (pl. D’Zurilla et al., 2004), hogy ennek leginkább a probléma megoldásával kapcsolatos negatív éhatékonyság az oka. Ugyanakkor az arányok azt mutatják, hogy a kortársi problémák megoldásával kapcsolatos negatív viszonyulás jóval több diák esetében magas, mint ahányan egy adott történetnél úgy vélik, hogy nem szeretnének foglalkozni a problémával, vagyis van különbség a szociálisprobléma-megoldás személyspecifikus, kortársi problémákra szűkített értékelése és egy pontosan körülhatárolt helyzet, a helyzethez való viszonyulás megítélése között. Ám abban, hogy a történeteknél jóval többen jelölték meg azt, hogy szeretnének a problémahelyzettel foglalkozni, szerepet játszhat a szociális kíváncsiság is, aminek életkori változásáról nemzetközi vizsgálatokból tudjuk, hogy serdülőkoról csökkenést mutat, ugyanakkor a magyar diákok még a serdülőkor alatt is magas értéket érnek el (Gulyás & Varga, 2009). A társas kíváncsiság hatásával kapcsolatos feltételezést támasztja alá az, hogy a magas negatív orientációt mutató diákok csaknem fele magas értéket ért el a NEGORI Negatív éhatékonyság faktorán.

Az összefüggés-vizsgálatok alapján a szociálisprobléma-megoldás fontos szerepet játszik az iskolai jóllét alakulásában, az észlelt tanulmányi sikerességben és a maladaptív perfekcionizmusban. Mind a negatív orientáció mint viszonyulást feltáró faktor és ezek részterületei (NEGORI), mind az elkerülés mint megoldási stílust mutató faktor (SPSI–R, Elkerülés) negatív kapcsolatban áll az iskolai jólléttel és az észlelt tanulmányi sikerességgel, ugyanakkor pozitív a kapcsolat a maladaptív perfekcionizmus és ezen szociálisprobléma-megoldó faktorok között.

A II. kutatási évben kezdtük el az *Osztályfőnöki óra: Másképp!* módszertani segédanyag szerkesztését, befejezésére a III. kutatási évben került sor. A segédanyag a probléma- és konfliktuskezeléssel kapcsolatos elméleti alapokat és a fejlesztésekor alkalmazható gyakorlatokat és részletes óraterveket is tartalmaz. A kötet 2019 őszén jelent meg a MOZAIK Kiadó gondozásában.

Összegzés és további kutatási célok

A hároméves kutatási időszak (2016–2019) céljai megvalósultak, tervezett feladatait elvégeztük: új mérőeszközöket (kérdőívet és történetelemzésen alapuló eszközt) dolgoztunk ki, egy régebbit továbbfejlesztettünk, mindegyik eszközt bemértük, és azokat több kutatásban alkalmaztuk. Mind a mérőeszköz-fejlesztés, mind a negatív orientáció és az elkerülés jellemzőinek feltárása, illetve más tulajdonságokkal való kapcsolatuk azonosítása egyrészt azt a célt szolgálta, hogy ezen tulajdonságokról az eddiginél még alaposabb és komplexebb adatokkal rendelkezünk, másrészt ezen adatok segíteni tudják fejlesztőprogramok kidolgozását.

A negatív problémaorientáció és az elkerülés serdülőkori jellemzőinek kérdőívvel (SPSI–R, NEGORI, Elkerülés) és a negatív orientáció esetében történetelemzéssel is végzett vizsgálatának eredményei megerősítik azt a korábbi kutatási adatok alapján tett megállapítást, miszerint az általános és a speciális (helyzethez, személyhez kötött) szociálisprobléma-megoldás, ezen belül a negatív viszonyulás is eltérő képet mutat. Ugyanakkor akár az általános, akár a személyspecifikus problémamegoldást tekintjük, a negatív viszonyulás szinte minden esetben elkerüléssel jár, vagyis ez a viszonyulási forma szoros összefüggésben áll, mintázatot alkot a teljes serdülőkorban az elkerüléssel mint problémamegoldó stílussal. Ezen adatok a korábbiaknál pontosabb fejlesztési célok megfogalmazását teszik lehetővé, és főként arra hívják fel a figyelmet, hogy a viszonyulás alapvetően meghatározza a teljes problémamegoldó folyamatot.

A történetelemzéssel kapcsolatos jövőbeni kutatásaink egyik fontos célja további történetek bevonása, és ezek kontrollálhatóság szerinti elkülönítése, hiszen az eredmények alapján feltételezzük, hogy a megoldási hajlandóság eldöntését követően az egy markáns szempont, hogy mit kezd az egyén az adott helyzettel (ez önmagában felveti a negatív viszonyulás formáinak csoportosítási lehetőségét is). Ugyancsak cél a felkínált problémahelyzetek gyakoriságának egyén szintjén való feltárása, és ehhez kapcsolódóan az adott történet fontosságának felmérése. Mindezek mérése egy folyamatban értelmezhető: az adott helyzettel milyen gyakran találkozott már az egyén, mennyire fontos ez személyes jólléte érdekében, s amennyiben nem akar foglalkozni a problémával, milyen szerepet játszik ebben a döntésében a helyzet kontrollálhatósága.

A kutatási adatok nagymértékben segítették a MOZAIK Kiadó által gondozott, általunk írt és szerkesztett kötet problémamegoldással kapcsolatos fejezetének létrehozását. Az elméleti alapokat, gyakorlatokat és óraterveket tartalmazó kötet jelentős segítséget nyújt a pedagógusoknak e terület részletes megismerésében és fejlesztésében is.

Publikációk (2016–2019)

Angol tanulmány

- Gál, Z., Kasik, L., Jámbori, Sz., Fejes, J. B., & Nagy, K. (2019). The link between social problem-solving, life satisfaction and well-being in school: a longitudinal study of high school and university students. *Journal of School and Educational Psychology* (under review).
- Kasik, L., Guti, K., Gál, Z., Gáspár, Cs., Tóth, E., & Fejes, J. B. (2018). Development and psychometric properties of the Avoidance Questionnaire for Adolescents (AQA). *International Journal of Emotional Education*, 10(2), 4–16.
- Kasik, L., Gál, Z., & Tóth, E. (2018). Development and psychometric properties of NEGORI (Negative Orientation Questionnaire). *Journal of Relationships Research*, 8(13), 1–10.

Angol konferenciaanyag

- Kasik, L. & Gál, Z. (2018). Psychometric properties of Avoidance Questionnaire for Adolescents. In Zimmer-Gembeck, M., Barber, B., & Chen, X. (Eds.), Conference Handbook ISSBD 2018. Konferencia helye, ideje: Gold Coast, Ausztrália, 2018. 07. 15–19.
- Gál, Z. & Kasik, L. (2018). Dimensions of negative orientation in connection with social problem solving: A pilot study among Hungarian adolescents. In Zimmer-Gembeck, M., Barber, B., & Chen, X. (Eds.), Conference Handbook ISSBD 2018. Konferencia helye, ideje: Gold Coast, Ausztrália, 2018. 07. 15–19.
- Kasik, L. & Gál, Z. (2017). Avoidance in connection with interpersonal problems among adolescents in a Hungarian context. *European Association of Social Psychology Conference*. Konferencia helye, ideje: Granada, Spanyolország, 2017. 07. 05–08.

Magyar (szerkesztett) könyv

- Kasik, L. & Gál, Z. (2019, szerk.). *Osztályfőnöki óra: Másképp! Módszertani segédanyag gyakorlatokkal és óratervekkel pedagógusoknak*. Szeged: MOZAIK Kiadó.

Magyar könyvfejezet

- Kasik, L. (2019). Probléma- és konfliktusmegoldás. In Kasik, L. & Gál, Z. (szerk.). *Osztályfőnöki óra: Másképp! Módszertani segédanyag pedagógusoknak gyakorlatokkal és óratervekkel*. Szeged: MOZAIK Kiadó. 29–41.
- Gál, Z. (2019). Empátia. In Kasik, L. & Gál, Z. (szerk.). *Osztályfőnöki óra: Másképp! Módszertani segédanyag pedagógusoknak gyakorlatokkal és óratervekkel*. Szeged: MOZAIK Kiadó. 67–73.
- Gál, Z. (2019). Segítés. In Kasik, L. & Gál, Z. (szerk.). *Osztályfőnöki óra: Másképp! Módszertani segédanyag pedagógusoknak gyakorlatokkal és óratervekkel*. Szeged: MOZAIK Kiadó. 74–81.

- Gál, Z., Kasik, L., Szabó, É., & Szurmik, Z. (2019). Óratervek. In Kasik, L. & Gál, Z. (szerk.). *Osztályfőnöki óra: Másképp! Módszertani segédanyag pedagógusoknak gyakorlatokkal és óratervekkel*. Szeged: MOZAIK Kiadó. 132–186.

Magyar tanulmány

- Kasik, L. & Gál, Z. (2019). Serdülők általános és specifikus negatív orientációja kortársi problémáikkal kapcsolatban – kérdőíves és történetalapú elemzés. *Magyar Pedagógia* (közlésre benyújtva).
- Gál, Z., Jámbori, Sz., Kasik, L., & Fejes, J. B. (2019). Az észlelt tanulmányi sikeresség és az erőforrások összefüggései középiskolás diákok körében. *Magyar Pedagógia* (közlésre benyújtva).
- Kasik, L., Gál, Z., Jámbori, Sz., Fejes, J. B., Nagy, K., & Szabó Hangya, L. (2019). Középiskolások és egyetemisták szociálisprobléma-megoldásának nem szerinti különbségei. *Iskolakultúra*, 29(6), 49–61.
- Kasik, L., Gál, Z., & Tóth, E. (2018). A negatív problémaorientációt mérő kérdőív (NEGORI) kidolgozása és pszichometriai mutatói. *Alkalmazott Pszichológia*, 18(2), 131–151.
- Fehér, O. & Kasik, L. (2018). A szociálisprobléma-megoldás és a perfekcionizmus kapcsolata 12, 15 és 18 évesek körében. *Iskolakultúra*, 28(8–9), 9–21.
- Kasik, L. & Gál, Z. (2018). Társas problémák és megoldásuk az osztályteremben. *Educatio*, 26(3), 484–496.

Magyar konferenciaanyag

- Kasik, L., Gál, Z., & Jámbori, Sz. (2019). Középiskolások általános és specifikus negatív orientációja társas problémáikkal kapcsolatban. In Molnár, E. K. & Dancs, K. (szerk.), PÉK 2019 – XVII. *Pedagógiai Értékelési Konferencia*. Szeged, 2019. 04. 11–13. Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Gál, Z., Kasik, L., Jámbori, Sz., & Fejes, J. B. (2018). Társas problémák és megoldásuk középiskolások körében. In Lippai, E. (szerk.), *Változás az állandóságban. A Magyar Pszichológiai Társaság XXVII. Országos Tudományos Nagygyűlése*. Budapest, 2018. 05. 31. – 06. 02. Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Kasik, L., Gál, Z., Jámbori, Sz., & Fejes, J. B. (2018). Középiskolások és egyetemisták problémamegoldása. In Vidákovich, T. & Fűz, N. (szerk.), PÉK 2018 – XVI. *Pedagógiai Értékelési Konferencia*. Szeged, 2018. 04. 26–28. Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Gál, Z. & Kasik, L. (2017). A NEGORI kérdőív kidolgozásának folyamata, valamint az elkerülés és a negatív orientáció kapcsolata serdülőkorban. In Kerülő, J., Jenei, T., & Gyarmati, I. (szerk.), *XVII. Országos Neveléstudományi Konferencia*. Nyíregyháza, 2017. 11. 09–11. Nyíregyháza: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság; Nyíregyházi Egyetem.
- Kasik, L. & Gál, Z. (2017). „Nem szeretném megoldani” A kortársi problémák megoldásával kapcsolatos negatív orientáció jellemzői serdülők körében. In D. Molnár, É. & Vigh, T. (szerk.), PÉK 2017 – XV. *Pedagógiai Értékelési Konferencia*. Szeged, 2017. 04. 06–08. Szeged: SZTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola.

Irodalom

- Bedell, J. R. & Lennox, S. S. (1997). *Handbook of communication and problem solving skills training: A cognitive-behavioral approach*. New York: Wiley.
- Chang, E. C., D’Zurilla, T. J., & Sanna, L. J. (2004). *Social problem solving. Theory, research, and training*. Washington, DC: American Psychological Association.
- D’Zurilla, T. J., Nezu, A., & Maydeu-Olivares, A. (2002). *Social Problem-Solving Inventory–Revised (SPSI–R): Technical manual*. New York: Multi-Health Systems, North Tonawanda.
- Elliot, A. J. (2006). The hierarchical model of approach–avoidance motivation. *Motivation and Emotion, 30*, 111–116.
- Elliot, A. J., Eder, A. B., & Harmon-Jones, E. (2013). Approach and avoidance motivation and emotion: Convergence and divergence. *Emotion Review, 5*, 308–311.
- Eskin, M. (2013). *Problem solving therapy in the clinical practice*. New York: Elsevier.
- Frauenknecht, M. & Black, D. R. (2009). Is it social problem solving or decision making? Implications for health education. *American Journal of Health Education, 41*(2), 112–123.
- Gáspár, Cs. & Kasik, L. (2015). A szociálisprobléma-megoldás, az empátia és a szorongás kapcsolata serdülők körében. *Iskolakultúra, 25*(4), 48–59.
- Kasik, L. (2012). A szociálisprobléma-megoldó és az induktív gondolkodás kapcsolata 8, 12, 15 és 18 évesek körében. *Magyar Pedagógia, 112*(4), 243–263.
- Kasik, L. (2014). Development of Social Problem Solving – A Longitudinal Study (2009–2011) in a Hungarian Context. *European Journal of Developmental Psychology, 12*(2), 142–157.
- Kasik, L. (2015): *Személyközi problémák és megoldásuk*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Kasik, L. & Gál, Z. (2014). Mit tekintenek 7, 10 és 14 éves diákok személyközi problémának? *Iskolakultúra, 24*(9), 3–25.
- Kasik, L., Guti, K., & Gáspár, Cs. (2013). Hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulók szociálisprobléma-megoldó gondolkodása. *Magyar Pedagógia, 114*(1), 49–63.
- Kasik, L., Vidákovich, T., Gáspár, Cs., & Tóth, E. (2017). Az SPSI–A hazai adaptálásának eredményei. *Magyar Pszichológiai Szemle, 72*(2), 201–229.
- Kasik, L., Nagy, Á., & Fűzy, A. (2009). *Szociálisprobléma-megoldó képesség kérdőív*. SZTE BTK Neveléstudományi Intézet.
- Lemerise, E. A. & Arsenio, W. F. (2000). An integrated model of emotion process and cognition in social information processing. *Child Development, 71*, 107–118.
- McMurrin, M. & McGuire, J. (2005). *Social problem solving and offending: Evidence, evaluation and evolution*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Siu, A. M. H. & Shek, D. T. L. (2005). Relations between Social Problem Solving and Indicators of Interpersonal and Family Well-Being among Chinese Adolescents in Hong Kong. (pp. 517–539). In: Shek, D. T. L., Chan, Y. K. és Lee, P. S. N. (Eds.), *Quality of Life in the Global Context: A Chinese Response*. Social Indicators Research Series 71.
- Strough, J. & Keener, E. (2013). Interpersonal problem solving across the life span (pp. 84–98). In: Verhaeghen, P. és Hertzog, C. (Eds.), *The Oxford handbook of emotion, social cognition, and everyday problem solving during adulthood*. Oxford University Press, The Oxford Library of Psychology Series.
- Szilágyi, É. & Kasik, L. (2015). Fogvatartottak szociálisprobléma-megoldó gondolkodása és agresszivitása, *Börtönügyi Szemle, 34*(4), 49–68.
- Unger, M. E., Handal P. J., & Massura, C. E. (2012). Adolescent Adjustment: The Hazards of Conflict Avoidance and the Benefits of Conflict Resolution. *Psychology, 4*(1), 50–58.

Walker, O. L., Degnan, K. A., Fox, N. A., & Henderson, H. A. (2013). Social problem solving in early childhood: Developmental change and the influence of shyness. *Journal of Applied Developmental Psychology, 34*(4), 185–193.

Webster-Stratton, C. (2011): *The Incredible Years. Parents, Teachers, and Children's Training Series. Program Content, Methods, Research and Dissemination 1980–2011.* <file:///The-Incredible-Years-Parent-Teacher-Childrens-Training-Series-1980-2011p.pdf>

Szeged, 2019. október 23.

Dr. habil. Kasik László